

Rozdział 1.5

Biblioteka Narodowego Instytutu Kultury i Dziedzictwa Wsi w Puławach, dawniej Centralna Biblioteka Rolnicza – wpływ restrukturyzacji na organizację i zbiory biblioteki

Agnieszka Bartuzi

*Biblioteka Narodowego Instytutu Kultury i Dziedzictwa Wsi
Oddział w Puławach*

Streszczenie: Biblioteka Narodowego Instytutu Kultury i Dziedzictwa Wsi w Puławach (NIKiDW) została powołana w 1862 roku przy Instytucie Agronomicznym i Rolniczo-Leśnym w Puławach. Jej księgozbiór to spuścizna Instytutu Agronomicznego w Marymoncie i Gimnazjum Realnego w Warszawie. Biblioteka wchodziła w struktury organizacyjne Państwowego Instytutu Naukowego Gospodarstwa Wiejskiego (PINGW), następnie Instytutu Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa (IUNG) oraz Centralnej Biblioteki Rolniczej (CBR). Przejęcie w 2019 roku Centralnej Biblioteki Rolniczej w Warszawie przez Narodowy Instytut Kultury i Dziedzictwa Wsi przyczyniło się do podjęcia decyzji o przeniesieniu zbiorów warszawskich do Oddziału w Puławach. Restrukturyzacje w sposób znaczący wpłynęły na organizację pracy. W wyniku ostatnich zmian w Bibliotece w Puławach zgromadzonych zostanie około 340 tysięcy woluminów wydawnictw stanowiących ogromny zasób poświęcony szeroko pojętemu rolnictwu i kulturze wsi. Proces połączenia księgozbioru jest nie tylko skomplikowaną operacją logistyczną, ale również ogromnym wyzwaniem dla bibliotekarzy.

Słowa kluczowe: biblioteka rolnicza, historia Centralnej Biblioteki Rolniczej, restrukturyzacja biblioteki

Wprowadzenie

Księgozbiór rolniczy zgromadzony w Bibliotece Narodowego Instytutu Kultury i Dziedzictwa Wsi Oddziału w Puławach ma bogatą i ciekawą historię. Dzieje Biblioteki spletają się z dziejami puławskiego ośrodka nauk rolniczych oraz Centralnej Biblioteki Rolniczej im. Michała Oczapowskiego w Warszawie. Na pracę puławskiej placówki miały wpływ kolejne reorganizacje i wydarzenia historyczne. Powstanie styczniowe i dwie wojny światowe w znaczący sposób zaważyły na losach księgozbioru.

Od ponad półtora wieku puławska placówka realizuje swoją misję. Gromadzi, opracowuje oraz udostępnia publikacje z zakresu szeroko pojętego rolnictwa kadrom naukowym, studentom i rolnikom. Sukcesywnie ewoluuje, łącząc w sobie elementy biblioteki tradycyjnej i elektronicznej. Poszerza zakres zadań wychodząc naprzeciw oczekiwaniom użytkowników.

Powstanie i funkcjonowanie biblioteki do roku 1918

Powstanie w Puławach szkoły rolniczej było efektem przeprowadzonej w 1861 roku, przez Aleksandra Wielopolskiego, reformy szkolnictwa. W miejsce zlikwidowanego wówczas Instytutu Agronomicznego w Marymoncie i Gimnazjum Realnego w Warszawie powołano Instytut Politechniczny i Rolniczo-Leśny w Nowej Aleksandrii¹. W myśl ustawy z dnia 8/20 maja 1862 roku, do Puław przewieziono gabinety i zbiory biblioteczne obu warszawskich szkół. W sumie było to około 7 tysięcy woluminów, które stanowiły załączek puławskiej biblioteki rolniczej. Pełniły one rolę zaplecza naukowego dla przyszłych adeptów nauk rolniczych². Na podstawie opracowań źródłowych i częściowo zachowanych inwentarzy, można stwierdzić, że były to głównie publikacje w języku polskim, niemieckim, francuskim i rosyjskim, z dziedziny rolnictwa i nauk matematyczno-przyrodniczych.

Wśród nich znajdowały się również prywatne zbiory dyrektora Instytutu Michała Oczapowskiego.

Funkcjonowanie dobrze rozwijającej się uczelni puławskiej przerwał wybuch powstania styczniowego. Studenci Instytutu, pod wodzą Leona Frankowskiego, po złożeniu przysięgi pod Świątynią Sybilli, wyruszyli do walki. W szeregach powstańczych znaleźli się między innymi Adam Chmielowski, późniejszy bł. Brat Albert³ oraz malarz Maksymilian Gierymski⁴. Działalność Instytutu została zawieszona, jednak formalnie nie został on zamknięty. Część pracowników naukowych wyjechała za granicę. Pozostali prowadzili prace badawcze na miejscu. Nie zawieszono również pracy biblioteki, co korzystnie wpłynęło na stan zachowania zbiorów. Taka sytuacja utrzymywała się do połowy roku 1869. Z dniem 8 czerwca, na mocy ustawy podpisanej przez

¹ K. Poznański, *Reforma szkolna w Królestwie Polskim w 1862 roku*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1968, s. 228-229.

² Z. Bort, *Organizacja i działalność Centralnej Biblioteki Rolniczej Oddział w Puławach 1816-1976: praca magisterska*, Poznań 1977, s.14.

³ Adam Bernard Hilary Chmielowski (1845-1916) – jako osiemnastoletni student Szkoły Rolniczo-Leśnej w Puławach brał udział w powstaniu styczniowym. W przegranej bitwie pod Melchovem został ranny, w wyniku czego amputowano mu nogę. Po wydostaniu się z niewoli, wyjechał do Francji, gdzie rozpoczął studia malarskie, które kontynuował w Warszawie, Gandawie i Monachium. W 1887 r. przywdział habit, a rok później złożył śluby zakonne, przyjmując imię Albert. Założył zgromadzenia: Braci Albertynów i Sióstr Albertynek, które oparte zostały na regule św. Franciszka z Asyżu. Brat Albert zajmował się biednymi i bezdomnymi.

⁴ Maksymilian Gierymski (1846-1874) – polski malarz, przedstawiciel szkoły monachijskiej, starszy brat Aleksandra Gierymskiego, prekursora polskiego impresjonizmu.

cara Aleksandra II, działalność puławskiej szkoły rolniczej została oficjalnie wznowiona. W strukturze nowopowstałego rosyjskiego Instytutu Gospodarstwa Wiejskiego i Leśnictwa znalazła się również Biblioteka⁵. Opiekę nad nią powierzono prof. Teofilowi Cichockiemu⁶. W pierwszych latach działalności priorytetem było wdrożenie planu rusyfikacji, co niekorzystnie odbiło się na rozwoju szkoły puławskiej. W 1891 roku władze oświatowe zaniepokojone stanem Instytutu skierowały do Puław Wasilija W. Dokuczajewa⁷, powierzając mu stanowisko dyrektora i zadanie reorganizacji placówki. Wprowadził on radykalne zmiany, w wyniku których Biblioteka zyskała nowoczesną strukturę i organizację. Powołał czytelnię profesorską i studencką oraz komisję biblioteczną. Uregulował sprawy finansowe. Przydzielił księżnicy stałą dotację państwową w wysokości 4 tysiące rubli oraz 2 tysiące rubli z funduszu specjalnego Instytutu. Po raz pierwszy w historii Biblioteki zatwierdzono stanowisko bibliotekarza, na które powołano Nikołaja I. Krisztafowicza⁸. Do pomocy przydzielono mu 4 pracowników i kilku studentów⁹. Przystąpili oni do porządkowania księgozbioru. Równolegle rozpoczęto prace związane z katalogowaniem zbiorów i opracowaniem katalogu kartkowego. Wszystkie te działania przyczyniły się do szybkiego rozwoju Biblioteki.

Kupowano głównie publikacje rosyjskojęzyczne, nie zaniebdywano jednak literatury obcojęzycznej, głównie niemieckiej, francuskiej i angielskiej. Z powodu braku w Puławach innej biblioteki, obok wydawnictw o charakterze naukowym, gromadzono literaturę piękną, społeczno-polityczną i filozoficzną. Według sprawozdania z dnia 1 stycznia 1914 roku księgozbiór liczył 81 702 woluminy publikacji z dziedziny rolnictwa, leśnictwa, geologii, gleboznawstwa, mineralogii, socjologii, literatury pięknej, historii i sztuki, o wartości 189 858 rubli¹⁰.

Głównym źródłem informacji o funkcjonowaniu Biblioteki w okresie rosyjskim są „*Zapiski Novo-Aleksandrijskago Instituta Sel'skago Hozâjstva i Lesovodstva*”. Obszerne i szczegółowe sprawozdania roczne z działalności Instytutu. Na ich podstawie można stwierdzić, że placówka puławska miała dość wysoki poziom organizacyjny, posiadała cenny zbiór naukowych wydawnictw rosyjskich z zakresu nauk rolniczych i przyrodniczych.

⁵ Z. Bort [zebrał], *Przepisy prawne Instytutów Rolniczych w Marymoncie i Puławach (1816-1939)*, IUNG, Puławy 1983, s. 116.

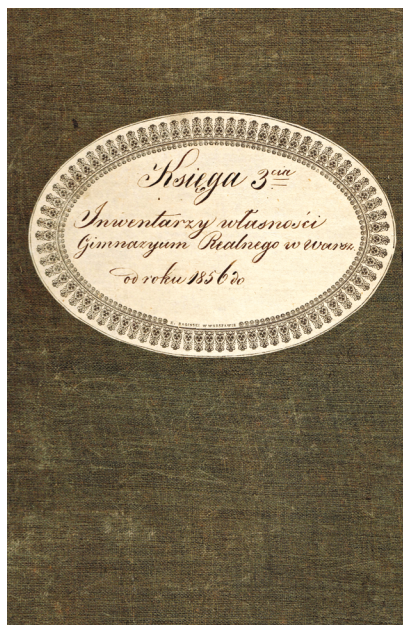
⁶ Teofil Cichocki (1830-1902) – polski chemik i gleboznawca, w latach 1869-1885 związany z Puławskim Instytutem Rolniczym.

⁷ Wasilij Wasiljewicz Dokuczajew (1846-1903) – rosyjski geolog i gleboznawca, uważany za twórcę gleboznawstwa, jako gałęzi nauk przyrodniczych, autor definicji i klasyfikacji gleb.

⁸ Nikołaj Josifowicz Krisztafowicz (1866-1941) – oficer rezerwy, geolog, autor opracowań geologicznych Lubelszczyzny, redaktor i wydawca czasopisma „*Jeżegodnik po Gieologii i Mineralologii Rossii*”.

⁹ *Zapiski Novo-Aleksandrijskago Instituta Sel'skago Hozâjstva i Lesovodstva*, 1895 i 1896, t. 9, s.30.

¹⁰ Z. Bort [zebrał], *Organizacja ...*, op. cit., s. 17.

FOT. 1.5.1. Inwentarze Bibliotek: Instytutu Agronomicznego i Gimnazjum Realnego

ŹRÓDŁO: Materiały archiwalne CBR.

FOT. 1.5.2. Wnętrze Biblioteki Głównej w latach 1900-1914

ŹRÓDŁO: Materiały archiwalne CBR.

Wybuch I wojny światowej wymusił na dyrekcji Instytutu ewakuację do Charkowa. Rosjanie opuszczali pałac w wielkim pośpiechu. W murach pałacowych pozostawili nie tylko zbiory biblioteczne, ale także swoje prywatne księgozbiory. Niestety wywieźli inwentarze, co było bolesną stratą. W znacznym stopniu utrudniło to prace związane z porządkowaniem księgozbioru. W 1915 roku do Puław wkroczyły wojska austriackie. Na wniosek rzeczoznawcy rolniczego przy naczelnej komendzie armii austriackiej prof. Kazimierza Rogoyskiego, kustoszem Instytutu mianowano dr. Zygmunta Jaworskiego, nauczyciela szkoły rolniczej w Czernichowie¹¹. W opuszczonych pomieszczeniach pałacowych oprócz księgozbioru biblioteki głównej znajdowały się książki z bibliotek zakładowych, księgozbiory prywatne profesorów oraz zasoby archiwum Instytutu. W sumie około 120 tysięcy woluminów powyrzucanych z szaf na stopy.

Sytuacja polityczna oraz budzące się nadzieje na niepodległość sprawiły, że grono polskich uczonych i rolników podjęło intensywne starania o utworzenie w Puławach placówki naukowej¹². Wiosną 1916 roku prof. Stefan Surzycki¹³, odpowiedzialny za organizację tworzącego się instytutu, zlecił uporządkowanie zbiorów bibliotecznych. Do prac porządkowych zatrudniono Jerzego Niemojewskiego. Z uwagi na ilość, stan zbiorów oraz brak przygotowania fachowego, jego działania były z góry skazane na niepowodzenie i zakończyły się zwolnieniem z pracy¹⁴. Ta sytuacja uświadomiła organizatorom stopień trudności związany z pozornie prostym zadaniem, jakim miało być uporządkowanie książek i czasopism. O pomoc poproszono bibliotekarza Uniwersytetu Jagiellońskiego, dr. Ludwika Kolankowskiego. Efektem jego pobytu w Puławach, w dniach 20-28 lipca 1917 roku, był program reorganizacji biblioteki¹⁵. W tym samym roku utworzono Instytut Naukowy Gospodarstwa Wiejskiego i Leśnictwa, który w 1921 roku został oficjalnie przemianowany na Państwowy Instytut Naukowy Gospodarstwa Wiejskiego i Leśnictwa. Był to początek nowego etapu w historii puławskich nauk rolniczych i księgozbioru rolniczego.

¹¹ M. Strzemiński, Z. Bort, *Instytut Puławski w latach międzywojennych (1917-1939)*, IUNiG, Puławy 1982, s. 1.

¹² Zwolennicy reaktywowania w Puławach uczelni rolniczej byli podzieleni na trzy obozy. Większość popierała projekt założenia w Puławach szkoły wyższej. Z kolei znaczna część wykładowców Wyższych Kursów Rolniczych w Warszawie uważała, że Puławy powinny stać się głównym krajowym ośrodkiem średniego szkolnictwa rolniczego, pozostawiając wyższe szkolnictwo stolicy. Trzecia grupa propagowała utworzenie w Puławach dużego zakładu doświadczalnego albo instytutu naukowo-badawczego, opierającego się na szeroko rozbudowanej sieci stacji doświadczalnych.

¹³ Stefan Surzycki (1864-1936) – profesor ekonomii rolniczej na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie, organizator i profesor wydziału rolnego UJ, jeden z twórców polskiej ekonomii rolniczej.

¹⁴ Z. Bort, op. cit., s. 45.

¹⁵ Ibidem, s. 19.

W strukturach Państwowego Instytutu Naukowego Gospodarstwa Wiejskiego (PINGW)

W strukturze naukowej placówki rolniczej tworzonej w Puławach nie mogło zabraknąć biblioteki. Władze Instytutu, w trosce o jej prawidłowe funkcjonowanie, na Radzie Naukowej w dniu 27 lipca 1918 roku, wybrały Komisję Biblioteczną¹⁶. Przekazano jej zarządzanie Biblioteką. Komisja, w oparciu o wytyczne nakreślone przez dr. Kolankowskiego, podjęła prace mające na celu uporządkowanie zbiorów. Z powodu braku wykwalifikowanego personelu napotkano duże trudności w realizacji tego zadania. W związku z tym postanowiono rejestrować tylko bieżące nabytki. Zbiory sprzed 1914 roku pozostawiono jako nieopracowane¹⁷. Pracom porządkowym nie sprzyjały piętrzące się trudności organizacyjne oraz sytuacja polityczna panująca po odzyskaniu niepodległości. W lipcu 1922 roku do Puław przybyła Delegacja Mieszanej Komisji Specjalnej do Spraw Rewindykacji, która wyłączyła ze starych zbiorów około 3 tysięcy woluminów należących do profesorów instytutu rosyjskiego. Do rewindykacji jednak nie doszło. Rosjanie z niewiadomych powodów zrezygnowali z roszczeń.

Odbudowujące się państwo polskie także miało ogromne potrzeby. Księgozbiorem puławskim interesowały się powstające wówczas biblioteki i instytucje reaktywujące działalność po latach niewoli. Pomimo nacisków politycznych, dyrekcja Instytutu pozostawała nieugięta. Proponowała zainteresowanym jedynie dublety i druki zbędne. Z oferty tej skorzystały między innymi Biblioteka SGGW, Biblioteka Jagiellońska oraz stacje rolnicze powstające we wschodniej Polsce. Według źródeł archiwalnych 1 706 woluminów o tematyce archeologicznej przekazano w depozyt Państwowemu Gronu Konserwatorów Zabytków Przedhistorycznych w Warszawie. Obok depozytu książkowego przekazano spory zbiór okazów archeologicznych. Depozyt nigdy nie wrócił do Puław¹⁸.

Sytuacja Biblioteki była trudna ze względu na skromny budżet. Ratunkiem okazała się rozpoczęta w 1921 roku wymiana, dzięki której do zbiorów pozyskiwano czasopisma i opracowania monograficzne. W okresie międzywojennym zaobserwować można wzrost znaczenia wydawnictw ciągłych. Były one najszybszym źródłem informacji o najnowszych osiągnięciach nauki. Opracowany w 1923 roku regulamin unormował kwestie udostępniania zbiorów. Negatywny wpływ na prace biblioteczne miały ciągłe zmiany składu osobowego Komisji Bibliotecznej oraz brak etatu bibliotekarza.

W trosce o dobro Biblioteki w 1927 roku dyrekcja Instytutu przekazała opiekę nad księgozbiorem prof. Stefanowi Lewickiemu¹⁹. Niestety, zajęty pracą zawodową nie mógł poświęcić zbyt wiele czasu sprawom bibliotecznym. W tej sytuacji w 1930 roku

¹⁶ W skład Komisji Bibliotecznej weszli: Zygmunt Weyberg, Henryk Malarski, Stefan Kopeć, Roman Olędzki.

¹⁷ Z. Bort, op. cit., s. 20.

¹⁸ M. Strzemski, Z. Bort, *Instytut ...*, op. cit., s. 78-79.

¹⁹ Stefan Lewicki (1890-1975) – kierownik Działu Hodowli Zbóż w Państwowym Instytucie Naukowym Gospodarstwa Wiejskiego.

zwrócono się o pomoc do Faustyna Czerwijowskiego, dyrektora Biblioteki Publicznej m.st. Warszawy. Opracował on plan czynności, które należało wykonać, aby księżnica mogła funkcjonować zgodnie z potrzebami placówki naukowej. Z powodu trudności ekonomicznych planów tych nie udało się zrealizować. W 1937 roku o pomoc poproszono bibliotekarza Ministerstwa Rolnictwa, Stanisława Stępowskiego. Jego opinia zaowocowała decyzją o powołaniu etatu dla kierownika biblioteki. Został nim Zygmunt Nowakowski²⁰, który opracował plan reorganizacji Biblioteki. Za sprawę priorytetową uznał skatalogowanie zbiorów, które wpłynęły do biblioteki po 1914 roku²¹. Z chwilą objęcia przez niego stanowiska zinwentaryzowane zbiory liczyły 11 329 woluminów nowych nabytków, 170 tytułów czasopism oraz około 14 906 woluminów ze starych zbiorów pozostałych po byłym instytucie rosyjskim²². Dzięki jego staraniom zwiększono budżet, zatrudniono kilku pracowników i rozpoczęto remont pomieszczeń.

FOT. 1.5.3. Pomieszczenie Czytelni (około 1925 roku)

ŹRÓDŁO: Materiały archiwalne CBR.

Wybuch II wojny światowej sparaliżował działalność Instytutu²³. O normalnej pracy nie było mowy. Z końcem września 1939 roku Rada Naukowa zdecydowała o uruchomieniu zakładów Instytutu. Najważniejszym zadaniem było zabezpieczenie

²⁰ Zygmunt Nowakowski (1902-1992) – bibliotekarz, współtwórca Towarzystwa Przyjaciół Puław, kierownik Puławskiej Biblioteki Rolniczej w latach 1937-1971.

²¹ Z. Bort, op. cit., s. 23-24.

²² M. Strzemiński, Z. Bort, op. cit., s. 95.

²³ W pierwszych dniach września 1939 r. część pracowników naukowych ewakuowano do Ostrowca Lubelskiego.

i ochrona majątku. Niemcy mieli swoje plany związane z puławską placówką. Specjalna komisja Gestapo przyjechała do Puław 21 listopada 1939 roku. Zlustrowała Instytut, zabezpieczyła zbiory i urządzenia. Bibliotekarze otrzymali polecenie uporządkowania i pilnowania księgozbioru²⁴. Oficjalne przejęcie puławskiej placówki oraz zmiana nazwy na Landwirtschaftliche Forschungsanstalt des Generalgouvernements in Puławy²⁵ miała miejsce wiosną 1940 roku. Dyrektorem puławskiego zakładu rolniczego został Fritz Christiansen-Weniger²⁶, zastępcą dyrektora Valentin Horn²⁷. Planu niemieckie uwzględniały również Bibliotekę, która miała być przekształcona w Centralną Bibliotekę Rolniczą GG. Zarządzanie zbiorami puławskimi powierzono mieszkającemu w Krakowie dr. Sigmundowi von Frauendorferowi²⁸. Między 10 a 14 dniem każdego miesiąca przyjeżdżał do Puław celem uzgodnienia z kierownikiem Biblioteki, Zygmuntem Nowakowskim, wszystkich bieżących spraw. Priorytetem był zakup najnowszych publikacji z dziedziny rolnictwa oraz encyklopedii i słowników. Kupowano wyłącznie wydawnictwa niemieckojęzyczne²⁹. W latach 1940-1945 zwiększono liczbę pracowników z 6 do 11 osób. W trosce o stan księgozbioru, w 1942 roku zakupiono sprzęt do pracowni introligatorskiej i zatrudniono dwóch introligatorów³⁰.

W kwietniu 1944 roku, w wyniku działań wojennych, pałac został zajęty na szpital wojskowy. W tej sytuacji Bibliotekę niezwłocznie ewakuowano do pałacu na „Marynkach” i na Działki, do niewykończonego budynku Wydziału Weterynarii. Już w lipcu Niemcy rozpoczęli grabież księgozbioru. Pakowanie zbiorów odbywało się pod osobistym nadzorem Frauendorfera. Zabrano najnowsze nabytki oraz roczniki ważniejszych czasopism rolniczych od 1901 roku. Z Puław przewieziono je do Skierniewic, a następnie w głąb Rzeszy. Ogółem wywieziono około 10 tysięcy woluminów. Los nie oszczędził też książek pozostawionych w budynku weterynarii. W dużej części zostały one rozgrabione w czasie działań wojennych³¹.

Bibliotekarze w miarę swoich możliwości starali się ocalić majątek placówki. W archiwaliach bibliotecznych zachowała się korespondencja dotycząca prób odzyskania zbiorów. Wynika z niej, że już w listopadzie 1945 roku Biblioteka wystąpiła do Biura Rewindykacji i Odszkodowań Wojennych Ministerstwa Przemysłu

²⁴ Archiwum CBR. Pismo Tajnej Policji Państwowej (Gestapo), Puławy, dnia 21.11.1939 roku [kserokopia].

²⁵ Rolniczy Zakład Badawczy Generalnego Gubernatorstwa w Puławach.

²⁶ Friedrich Johann Georg Christiansen-Weniger (1897-1989) – niemiecki ekspert w dziedzinie rolnictwa i wykładowca uniwersytecki, pracował jako asystent na Uniwersytecie Wrocławskim. Przed II wojną światową wykładał na Uniwersytecie Rolniczym i Weterynaryjnym w Ankarze.

²⁷ Valentin Horn (1901-1992) – profesor chemii rolnej i fizjologii weterynaryjnej na Uniwersytecie Rolniczym w Ankarze, gdzie wykładał przedmiot „Żywnienie zwierząt”, był założycielem i pierwszym prezesem „Towarzystwa Niemiecko-Tureckiego” w Gießen.

²⁸ Sigmund von Frauendorfer – dyrektor Biblioteki Międzynarodowego Instytutu Rolniczego w Rzymie.

²⁹ Z. Bort, op. cit., s. 27.

³⁰ Maszyny zakupione w 1942 roku są wykorzystywane do chwili obecnej.

³¹ Z. Bort, op. cit., s. 28.

w Warszawie z prośbą o rewindykowanie zbiorów bibliotecznych³². Na przełomie października i listopada 1945 roku jeńcy wojenni, Bolesław Jakubowski i Wiesław Zakrzewski, przebywający na terenie Rzeszy, po wyzwoleniu z obozu jenieckiego, na własną rękę rozpoczęli poszukiwania mienia polskiego. Odnaleźli i zabezpieczyli majątek Instytutu, w tym książki z biblioteki PINGW. W archiwum Biblioteki zachowało się sprawozdanie z przeprowadzonej przez nich akcji³³. Kolejne próby odzyskania księgozbioru nie przyniosły rezultatu. Pomimo dokładnych i wiarygodnych wskazówek co do miejsca składowania wywiezionych zbiorów nie udało się ich odzyskać. Na półki biblioteczne nie wróciły też książki wypożyczone przez czytelników i większość książek ewakuowanych do budynku na Działkach³⁴.

FOT. 1.5.4. Siedziba Centralnej Biblioteki Rolniczej w Warszawie

ŹRÓDŁO: Materiały archiwalne CBR.

³² W piśmie z 10.11.1945 roku skierowanym do Biura Rewindykacji i Odszkodowań Wojennych Ministerstwa Przemysłu Nowakowski zadeklarował chęć wyjazdu do Munchenbergu i Halle, niemieckich miejscowości znajdujących się na obszarze okupowanym przez władze sowieckie, w celu odzyskania przedmiotów wywiezionych z Puław.

³³ W Sprawozdaniu za okres od 5.10.45 roku do 16.11.45 roku, które dotyczyło przebiegu akcji rewindykowania mienia polskiego wywiezionego z Polski przez Niemców, a zgłoszonego przez ob. inż. Bolesława Jakubowskiego i mgr. ppłk. w st. sp. Władysława Zakrzewskiego skierowanym do Biura Rewindykacji Odszkodowań Wojennych w Warszawie zawarta jest informacja o zabezpieczeniu majątku Instytutu Puławskiego oraz Biblioteki.

³⁴ Pomimo dyżurów obywatelskich, książki znajdujące się w niewykończonym budynku weterynarii zostały w dużej mierze rozgrabione.

Po odzyskaniu niepodległości Biblioteka wróciła na swoje miejsce dopiero w 1947 roku, po zakończeniu remontu pomieszczeń pałacowych. Bardzo dużo czasu pochłonęło porządkowanie magazynów i uzupełnienie zniszczonych katalogów. Rozpoczęto gromadzenie zbiorów poszerzając ich tematykę o literaturę dotyczącą regionu puławskiego.

Lata 1950-1955 obfitowały w reorganizację. Decyzją Ministerstwa Rolnictwa, Bibliotekę włączono do utworzonego wówczas w Warszawie Centralnego Instytutu Rolniczego. Nie zmieniła się jednak jej lokalizacja i zadania. W dalszym ciągu pozostawała placówką wspierającą działalność naukową Instytutu³⁵.

W efekcie kolejnych zmian, 12 listopada 1955 roku na mocy uchwały Rady Ministrów³⁶, powołana została Centralna Biblioteka Rolnicza w Warszawie.

W strukturach Centralnej Biblioteki Rolniczej

Zadaniem Centralnej Biblioteki Rolniczej było gromadzenie wydawnictw rolniczych oraz prowadzenie działalności informacyjno-bibliograficznej, dokumentacyjnej i wydawniczej. W strukturę CBR włączono placówki w Puławach i Bydgoszczy. Zyskały one status Oddziałów. Pierwszym dyrektorem CBR został Tadeusz Żeligowski³⁷, któremu Biblioteka w dużym stopniu zawdzięczała powstanie. Placówka warszawska realizowała zadania wyznaczone przez Ministerstwo Rolnictwa. W 1968 roku została zaliczona do bibliotek naukowych. Księgozbiór Biblioteki w roku 1959 liczył ponad 151 tysięcy woluminów. Po blisko 25 latach działalności zwiększył się on do ponad 363 tysięcy woluminów. W pięćdziesiątą rocznicę powstania, liczył już ponad 430 tysięcy woluminów³⁸. Biblioteka tworzyła dwie własne bazy danych – System Informacji o Gospodarce Żywnościowej (SIGŻ) oraz System Informacji o Badaniach Rolniczych (SIBROL). Prowadziła wymianę międzynarodową z 50 instytucjami w 30 krajach świata. Była biblioteką depozytową publikacji Organizacji Narodów Zjednoczonych do spraw Wyżywienia i Rolnictwa (ang. *Food and Agriculture Organization – FAO*). Prenumerowała bazy CAB Abstracts i Legalis. Posiadała dostęp do zagranicznych pełnotekstowych baz SpringerLink, ScienceDirect i EBSCOhost. Użytkownicy Biblioteki mieli również dostęp do bazy danych AGRIS-FAO. Znajdujące się w niej informacje o polskich publikacjach opracowywane były przez CBR oraz 7 ośrodków naukowych i akademickich. Zadaniem placówki warszawskiej było również opracowanie i aktualizowanie strony AgroWeb Poland, pozwalającej na połączenie się ze stronami instytucji

³⁵ Restrukturyzacja objęła również PINGW, który 01.04.1950 roku został zlikwidowany, a w jego miejsce utworzono w Puławach Instytut Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa.

³⁶ Uchwała nr 912/55 Rady Ministrów z dnia 12 listopada 1955 roku w sprawie utworzenia Centralnej Biblioteki Rolniczej.

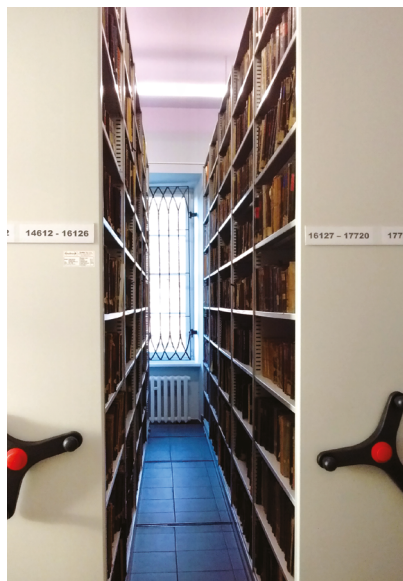
³⁷ Tadeusz Żeligowski (1908-1990) – walczył jako lotnik w kampanii wrześniowej, pracował w Ministerstwie Przemysłu i Handlu i Ministerstwie Rolnictwa, kierował Biblioteką w latach 1956-1974.

³⁸ B. Barwiołek i in., *50-lecie Centralnej Biblioteki Rolniczej im. Michała Oczapowskiego*, Warszawa 2005, s. 17.

związanych z rolnictwem w Polsce. CBR była również członkiem międzynarodowej sieci bibliotek rolniczych AGLINET, w ramach którego wszystkie biblioteki członkowskie realizują wypożyczenia międzybiblioteczne i udostępniają usługi bibliograficzne innym bibliotekom członkowskim.

Wychodząc naprzeciw oczekiwaniom czytelników oraz w celu zintegrowania centrali z oddziałami, w 1995 roku biblioteka zakupiła i wdrożyła system biblioteczny Aleph. Rozpoczęła proces digitalizacji zbiorów, tworząc Rolniczą Bibliotekę Cyfrową. Realizując zadania związane z popularyzacją nauki, wiedzy i kultury organizowała spotkania, wystawy i konferencje, prowadziła działalność wydawniczą.

Zbiory biblioteki puławskiej w znaczący sposób zasiłły zasoby CBR. Restrukturyzacja praktycznie nie zakłóciła pracy placówki puławskiej. Księgozbiór pozostał w budynku Instytutu Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa, stanowiąc zaplecze naukowe dla jego pracowników. Praca przebiegała zgodnie z kierunkami wyznaczanymi przez centralę. Poszczególne działy biblioteki głównej sprawowały nadzór merytoryczny nad pracą oddziału. Był to czas intensywnego rozwoju Biblioteki. Oddział został skomputeryzowany. Przeszedł gruntowny remont pomieszczeń biurowych oraz magazynowych. Magazyny biblioteczne wyposażono w regały przesuwne.

FOT. 1.5.5. Magazyn biblioteczny Centralnej Biblioteki Rolniczej. Oddział w Puławach (ok. 1980 roku i 2012 rok)

ŹRÓDŁO: Materiały archiwalne CBR.

Rozpoczęto remont zabytkowej Sali Kolumnowej, pełniącej rolę czytelnicy, sukcesywnie powiększono także zasoby biblioteki. Według sprawozdania rocznego z działalności księżnicy, na dzień 31.12.2019 roku, zbiory CBR w Warszawie liczyły ogółem

178 591 woluminów, a oddziału w Puławach 179 009 woluminów. Są to księgozbiory o podobnej tematyce i porównywalnej wielkości, przy czym zasób puławski jest księgozbiorem starszym, o doniosłej wartości historycznej.

Biblioteka rolnicza w strukturach Narodowego Instytutu Kultury i Dziedzictwa Wsi

Najnowsza zmiana miała miejsce 17 października 2019 roku. Na mocy Zarządzenia nr 76/2019 Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi³⁹, Centralna Biblioteka Rolnicza została połączona z nowo utworzonym Narodowym Instytutem Kultury i Dziedzictwa Wsi. W czerwcu 2020 roku dyrekcja Instytutu podjęła decyzję o przeniesieniu zbiorów CBR w Warszawie do Oddziału w Puławach. W okresie od czerwca 2020 roku do lipca 2021 spakowano i przewieziono cały zasób po dawnej CBR. Była to skomplikowana operacja logistyczna, utrudniona przez sytuację związaną z COVID-19. Księgozbiór warszawski został umieszczony w tymczasowych magazynach.

Trwa proces reorganizacji Instytutu oraz Biblioteki. Na reaktywowanie oczekują prace związane z digitalizacją zbiorów, rozbudową bazy SIGŹ. Przed Biblioteką stoją nowe zadania obejmujące gromadzenie i dokumentowanie dorobku kulturalnego polskiej wsi, które poszerzą zakres tematyczny zbiorów i stworzą nowe możliwości rozwoju.

Uwagi końcowe

Puławska biblioteka rolnicza ma piękną i bogatą historię. Zgromadzone tu zbiory oraz inwentarze biblioteczne są odzwierciedleniem przemian, jakie zachodziły w nauce i kulturze polskiej. Wydarzenia historyczne, społeczne i polityczne, których świadkiem była Biblioteka wpłynęły na charakter i kształt księgozbioru. Wyraźnie zaznaczają się wpływy rosyjskie i niemieckie. Dużą wartość stanowią dla niej książki pochodzące z okresu rosyjskiego. To głównie obcojęzyczne publikacje XIX-wieczne, wśród których miejsce szczególne zajmują podręczniki spisywane przez uczniów Instytutu na podstawie wykładów profesorów oraz wykonywane odręcznie prace studentów. Cenny zbiór stanowią też starodruki i polonika XIX-wieczne, które zostały zaliczone do Narodowego Zasobu Bibliotecznego. Pomimo trudności i licznych reorganizacji puławska ksiąźnica pozostała wierna misji, którą powierzyli jej założyciele Instytutu Politechnicznego i Rolniczo-Leśnego. Od ponad 160 lat z powodzeniem gromadzi literaturę z zakresu szeroko pojętego rolnictwa i nauk pokrewnych. Zgromadzone w niej publikacje są nie tylko źródłem wiedzy, ale także materiałem do badań nad historią polskiego piśmiennictwa rolniczego. Patrząc na historię Biblioteki Narodowego Instytutu Kultury i Dziedzictwa Wsi w Puławach należy pamiętać o bibliotekarzach. Bez ich pracy i zaangażowania nie udałooby się odbudować Biblioteki po latach niewoli. Pracując honorowo lub za bardzo niskie uposażenie opiekowali się zbiorami

³⁹ Zarządzenie nr 76/2019 Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 16 października 2019 roku, „Dziennik Urzędowy Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi” 2019, poz. 87.

w okresie międzywojennym. Narażając życie chronili księgozbiór w czasie II wojny światowej, a po jej zakończeniu odbudowywali puławską placówkę.

Marek Tulliusz Cyceon powiedział, że: „Człowiek potrzebuje do życia ogrodów i bibliotek”. Puławy mają te dwie rzeczy obok siebie. Urokliwy ogród księżnej Izabeli Czartoryskiej i jedną z najstarszych bibliotek rolniczych w Polsce.

Bibliografia

1. Akta własne Centralnej Biblioteki Rolniczej. Oddział w Puławach.
2. Barwiołek B. i in., *50-lecie Centralnej Biblioteki Rolniczej im. Michała Oczapowskiego* Warszawa 2005, 47 s.
3. Bort Z., *Organizacja i działalność Centralnej Biblioteki Rolniczej Oddział w Puławach 1816-1976: praca magisterska*, Poznań 1977.
4. Bort Z. [zebrał], *Przepisy prawne instytucji rolniczych w Marymoncie i Puławach (1816-1939 r.)*, IUNG, Puławy 1983, 334 s.
5. Poznański K., *Reforma szkolna w Królestwie Polskim w 1862 roku*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1968, 342 s.
6. Sprawozdania roczne z działalności Centralnej Biblioteki Rolniczej za lata 1955-2019.
7. Sprawozdanie roczne z działalności Biblioteki NIKiDW za rok 2020.
8. Strzemski M., Bort Z., *Instytut Puławski w latach międzywojennych (1917-1939)*, IUNiG, Puławy 1982, 230 s.

Abstract

The Library of the National Institute of Rural Culture and Heritage in Puławy, formerly the Central Agricultural Library – the impact of restructuring on the organization and library collections

The library of the National Institute of Culture and Rural Heritage in Puławy (NIKiDW), formerly the Central Agricultural Library, was established in 1862 at the Agronomic and Agricultural-Forestry Institute in Puławy. Its book collection is the heritage of the Agronomic Institute in Marymont and the Real Gymnasium in Warsaw. The Library was the part of the organizational structures of the National Institute of Agricultural Sciences, then the Institute of Soil Science and Plant Cultivation and Central Agricultural Library. The takeover of the Central Agricultural Library in Warsaw in 2019 by the National Institute of Rural Culture and Heritage resulted in the decision to transfer the Warsaw collection to the Puławy Branch. The restructuring significantly influenced the organization of work. As a result of the recent changes, about 340,000 volumes of publications will be collected in the Library in Puławy, constituting a huge stock of materials devoted to broadly understood agriculture and rural culture. The process of merging the book collection is not only a complicated logistic operation, but also a huge challenge for librarians.

Keywords: agricultural library, history of the Central Agricultural Library, restructuring of the library